

06. Maitrisimit'ten Yeni Uyghur Türkçesine Hareket Fiillerinde Somuttan Soyuta Anlam Genişlemesi ¹

Seda YAROĞLU ² & Ayşe Melek ÖZYETGİN ³

APA: Yaroğlu, S. & Özyetgin, A. M. (2026). Maitrisimit'ten Yeni Uyghur Türkçesine Hareket Fiillerinde Somuttan Soyuta Anlam Genişlemesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (51), 92-104. **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.19241460>

Öz

Bu çalışma, Eski Uyghur Türkçesi eseri Maitrisimit'te yer alan hareket fiillerinin Yeni Uyghur Türkçesinde kazandığı soyut anlam alanlarını bilişsel dilbilim perspektifi çerçevesinde incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma kapsamında Maitrisimit'te tespit edilen 24 hareket fiili; çekirdek sözlük anlamları esas alınarak değerlendirilmiş olup metinde geçen somut, fiziksel devinim bildiren kullanımlar ile çağdaş dönemde ortaya çıkan soyut anlam katmaları karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. İnceleme, metafor ve metonimi düzenekleri üzerinden zihinsel süreçler, sosyal alan ve toplumsal ilişkiler, bilişsel faaliyetler, duygusal ve psikolojik deneyimler, bedensel ve mekânsal deneyim gibi çeşitli kavramsal kategoriler altında çözümlenmiştir. Özellikle kaynak alan (somut) ile hedef alan (soyut) arasındaki eşleştirmeler esas alınarak analizlerin temeli oluşturulmuştur. Örneğin kaynak alan (somut) “*toprağı fiziksel güçle kazmak*”, hedef alan (soyut) “*bilgiye ulaşmak için zihinsel çaba harcamak, araştırmak*” anlatımı metafor ile sağlanmıştır. Bu doğrultuda *araştırmak kazmaktır* kavramsal metaforu ortaya çıkmaktadır. Bu tür eşleştirmeler, somut deneyimlerin soyut süreçleri yapılandırdığını göstermektedir. Bu metaforlar, genellikle soyut kavramların anlaşılabilmesi için, somut kavramlardan yararlanma süreci olarak tanımlanmaktadır. Elde edilen bulgular, Türkçenin hareket fiillerinin soyutlaşma sürecinin rastlantısal biçimde değil, sistematik ve düzenli bir şekilde gerçekleştiğini göstermektedir. Bu durum, Türkçenin hareket fiilleri aracılığıyla somut deneyim alanlarından soyut alanlara geçişte göstermiş olduğu sistematik anlam genişlemesini ve tarihî-çağdaş Türk dilleri arasındaki anlamsal sürekliliği ortaya koymaktadır.

Anahtar kelimeler: Uyghurca, Yeni Uyghur Türkçesi, *Maitrisimit*, hareket fiilleri, anlam genişlemesi, bilişsel dilbilim

¹ **Beyan (Tez/ Bildiri):** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Bu makale “Maitrisimit'in Fil Malzemesi Üzerine Tarihî Karşılaştırmalı İnceleme” isimli doktora tezi çalışması kapsamında üretilmiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Benzerlik Raporu: Alındı – Turnitin /iThenticate Oran: %4

Etik Şikayeti: editor@rumelide.com

Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 10.02.2026-**Kabul Tarihi:** 26.03.2026-**Yayın Tarihi:** 27.03.2026; **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.19241460>

Hakem Değerlendirmesi: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme

² Doktora Öğrencisi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü / PhD Student, Yıldız Technical University, Institute of Social Sciences (İstanbul, Türkiye), ssedakaya96@gmail.com **ORCID ID:** <https://orcid.org/0000-0001-6296-8250> **ROR ID:** <https://ror.org/0547yzj13> **ISNI:** 0000 0001 2337 3561 **Crossreff Funder ID:** 501100006560

³ Prof. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dil ve Edebiyatı Bölümü / Prof. Dr., Yıldız Technical University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Turkish Language and Literature (İstanbul, Türkiye), ozyetgin@gmail.com **ORCID ID:** <https://orcid.org/0000-0002-0547-1069> **ROR ID:** <https://ror.org/0547yzj13> **ISNI:** 0000 0001 2337 3561 **Crossreff Funder ID:** 501100006560

The Expansion of Meaning from Concrete to Abstract in Verbs of Motion from Maitrisimit to Modern Uyghur Turkish 4

Abstract

This study aims to examine the abstract semantic domains acquired in Modern Uyghur Turkish by motion verbs attested in the Old Uyghur Turkish text *Maitrisimit*, within the framework of cognitive linguistics. In the scope of the research, 24 motion verbs identified in *Maitrisimit* were evaluated on the basis of their core lexical meanings, and the concrete, physically dynamic uses found in the text were comparatively analyzed alongside the abstract semantic layers that emerged in the contemporary period. The analysis was conducted through the mechanisms of metaphor and metonymy, and the verbs were examined under various conceptual categories such as mental processes, social domains and interpersonal relations, cognitive activities, emotional and psychological experiences, as well as bodily and spatial experiences. In particular, the analyses were grounded in the mappings between source domains (concrete) and target domains (abstract). For example, the source domain (concrete) “to dig the soil with physical force” is metaphorically mapped onto the target domain (abstract) “to make a mental effort to reach knowledge, to investigate.” Accordingly, the conceptual metaphor *researching is digging* emerges from this mapping. Such correspondences demonstrate that concrete bodily experiences structure abstract cognitive processes. These metaphors are generally defined as processes in which abstract concepts are understood through reference to concrete experiences. The findings reveal that the abstraction process of motion verbs in Turkish does not occur randomly but rather in a systematic and structured manner. This situation demonstrates the systematic semantic extension from concrete experiential domains to abstract domains through motion verbs and highlights the semantic continuity between historical and contemporary Turkic languages.

Keywords: Old Uyghur, Modern Uyghur, *Maitrisimit*, movement verbs, semantic expansion, cognitive linguistics

⁴ **Statement (Thesis / Paper):** It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation process of this study and all the studies utilised are indicated in the bibliography. This article has been produced within the scope of the doctoral thesis titled "Historical Comparative Study On Maitri-Simit Verb Material".

Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.

Funding: No external funding was used to support this research.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.

Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography

Similarity Report: Received – Turnitin / iThenticate Rate: %4

Ethics Complaint: editor@rumelide.com

Article Type: Research article, **Article Registration Date:** 10.02.2026-**Acceptance Date:** 26.03.2026-

Publication Date: 27.03.2026; **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.19241460>

Peer Review: Two External Referees / Double Blind

Adres
RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi
e-posta: editor@rumelide.com
tel: +90 505 7958124

Address
RumeliDE Journal of Language and Literature Studies
e-mail: editor@rumelide.com,
phone: +90 505 7958124

Giriş

Dil, yalnızca nesnel gerçekliği adlandıran bir gösterge sistemi değil, aynı zamanda insanın dünyayı algılama, anlamlandırma ve kavramsallaştırma biçimini yansıtan bilişsel bir yapıdır. Bu nedenle dildeki anlam değişimleri, yalnızca sözcük düzeyinde değil, zihinsel süreçler ve kavramsal sistemler düzeyinde de ele alınmalıdır. Özellikle anlam genişlemesi, somut deneyim alanlarından soyut kavram alanlarına doğru gerçekleşen zihinsel aktarımların dildeki yansımalarını görünür kılan temel süreçlerden biridir.

Bu zihinsel aktarım mekanizmalarının başında metafor ve metonimi gelmektedir. Klasik anlayışta bir söz sanatı olarak görülen metafor, modern yaklaşımlarda kavramsal sistemin ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmekte; dil, düşünce ve eylem alanlarında belirleyici bir bilişsel mekanizma olarak tanımlanmaktadır (Yunusoğlu 2020, 34). Lakoff ve Johnson'a göre metafor yalnızca dilsel bir yapı değil, insanın gündelik kavram sisteminin kendisini kuran temel bir bilişsel süreçtir; insanlar dünyayı metaforik kavramsallaştırmalar yoluyla düşünür ve deneyimler (Lakoff ve Johnson 2015, 27). Bu yaklaşıma göre metafor, insan zihnindeki iki kavramsal alan (kaynak alan ve hedef alan) arasındaki sistemli haritalamaya dayanır ve bir kavramın başka bir kavram aracılığıyla algılanmasını mümkün kılar (Lakoff 1987, 219).

Metonimi ise, benzerlik ilişkisine dayanmaksızın, bir kavramın kendisiyle ilişkili başka bir kavram üzerinden adlandırılmasıdır. Yunanca kökenli olan ve “ad değiştirme” anlamına gelen bu kavram, bir varlığın ya da olgunun, kendisiyle bağ kuran başka bir unsur aracılığıyla ifade edilmesini kapsar (Aksan 1978, 132). Metafor ve metonimi birlikte ele alındığında, dildeki anlam genişlemelerinin yalnızca estetik değil, aynı zamanda bilişsel ve kavramsal temellere dayandığı açıkça görülmektedir.

Bu kuramsal çerçeve, tarihî metinlerdeki anlam değişimlerinin izlenmesi açısından da önemli bir açıklama zemini sunmaktadır. Bu bağlamda Maitrisimit, Uygur Türkçesi dönemine ait Budist çevre ürünü önemli metinlerden biri olarak öne çıkar. İlk tiyatro metni örneklerimiz arasında değerlendirilen bu eser, çok katmanlı bir çeviri geleneğinin ürünüdür. Özgün metnin Sanskritçe olduğu, buradan Çinceye, Çinceye Toharcaya ve son olarak Toharcadan Uygurcaya aktarıldığı kabul edilmektedir. Bu aktarım zinciri, Maitrisimit'i yalnızca edebî değil, söz varlığı, kavram dünyası ve dil tarihi açısından da son derece kıymetli bir kaynak hâline getirmektedir. Bu nedenle eser, Türk dilinin tarihî gelişimini izleme ve çağdaş Türk lehçeleriyle ilişkisini kurma bakımından araştırmacılar tarafından temel metinlerden biri olarak değerlendirilmiştir.

Maitrisimit, Şinasi Tekin tarafından 1960 yılında Türkçe, 1980 yılında ise Almanca olarak neşredilmiştir. Bu çalışmada esas alınan Almanca neşir, Annemarie von Gabain tarafından yayıma hazırlanmış ve A. V. Gabain'in Doğu Berlin İlimler Akademisinde bulunduğu 114 parçayı da kapsayan en geniş metin varyantını içermektedir (Maitrisimit II. **Faksimile der alttürkischen Version eines Werkes der buddhistischen Vaibhasika-Schule**, Haz. Annemarie von Gabain, Giriş: Richard Hartmann, Berlin: 1961). Şinasi Tekin'in 1960 tarihli çalışması 113 levhayı kapsarken, bu neşir metnin en kapsamlı hâlini temsil etmesi bakımından tercih edilmiştir.

Dil sisteminin temel yapı taşlarından biri olan fiiller, özellikle de hareket fiilleri, somut deneyim alanlarından soyut kavram alanlarına geçişin izlenebileceği en elverişli dilsel birimler arasında yer almaktadır. Bu çalışma, Maitrisimit'te yer alan hareket fiillerini esas alarak, bu fiillerin metindeki sözlük anlamları ile Çağdaş (Yeni) Uygur Türkçesinde kazandıkları soyut anlam alanlarını karşılaştırmalı olarak incelemeyi amaçlamaktadır. Maitrisimit'te geçen hareket fiillerinin anlamları metnin bağlamına

uygun olarak tespit edilmiş, ardından bu fiillerin Yeni Uygurcadaki karşılıkları ve anlam alanları karşılaştırmalı biçimde değerlendirilmiştir.

Çađdař Uygurca verileri için **Uygur Tiliniň İzahlık Lugati** (UTİL) ile Aliyeva Esen tarafından hazırlanan **Lobnor Ağzı** çalışmasının sözlük bölümü kullanılmıştır. Metindeki somut anlamlar ile Yeni Uygurcada ortaya çıkan soyut anlamlar arasındaki ilişkiler, anlam genişlemesi çerçevesinde ele alınmış; bu geçişlerin açıklanmasında metafor ve metonimi kuramsal araçları kullanılmıştır. Bu çalışmayla, dilin hareket fiilleri aracılığıyla fiziksel eylem alanlarından zihinsel süreçlere, bilişsel faaliyetlere, sosyal ilişkilere, duygusal ve psikolojik deneyimlere uzanan kavramsal aktarım mekanizmalarının tarihî ve çağdaş dil verileri üzerinden ortaya konulması amaçlanmaktadır.

1.Somuttan Soyuta Anlam Genişlemesinde Bilişsel Alan

1.1.Zihinsel Süreç Temelli Metaforlar

keç-

Maitrisimit'te **keç-** “karşıya geçmek, bütün kademeleri geçmek” anlamıyla kullanılan fiil (Ş.Tekin 1980, 55;64), tarihî süreçte Karahanlı döneminden itibaren “ölmek, feda etmek, vazgeçmek” gibi soyut anlamlarda genişlemiştir. Çağdaş Uygurcada çekirdek anlamını korumakla birlikte “ayrılmak, candan ümidini kesmek” kavram alanıyla soyut bir kullanım söz konusudur. **Kaynak alan** (somut) “geçmek”, **Hedef alan** (soyut) “ayrılmak, candan ümidini kesmek”, anlatımı metafor ile sağlanmaktadır. Ölüm, bir dünyadan diğerine geçmek şeklinde mekânsal bir değişim ile kavranmaktadır. ÖLÜM BİR GEÇİŐTİR metaforuyla “geçmek” kavramı “ölmek” kavramına haritalanmıştır.

Çağdaş Uygurcada “dua etmek” anlamıyla soyut bir kullanım mevcuttur. **Kaynak alan** (somut) “karşıya geçmek”, **Hedef alan** (soyut) “dua etmek (yanlışlık, günah gibi şeyler hakkında)” şemasıyla, dua ile tövbe kastedilmektedir. Yapılan yanlış için edilen duanın geçmesi durumu anlatılmaktadır. Bu doğrultu DUA ETMEK İYİLİĞE GEÇİŐTİR kavramsal metaforuyla sağlanmıştır. Benzer bir kullanım “meydana gelmek, geçmek (gönül, hayal, fikir vb.)” anlamında da karşımıza çıkmaktadır. **Kaynak alan** (somut) “karşıya geçmek”, **Hedef alan** (soyut) “meydana gelmek, geçmek (gönül, hayal, fikir vb.)” kavramsal metaforu oluşmaktadır. Nitekim bu durum, düşünceler hareket eden nesnelere olarak açıklanabilir. Zihin düşüncelerin kapsayıcısı olarak karşımıza çıkar. Bu durumda DÜŞÜNCELER VE DUYGULAR HAREKET EDER kavramsal metaforuyla zihin, düşüncelerin; gönülde duyguların kapsayıcısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Fiziksel bir eylem, soyut ve psikolojik bir durumu açıklar hâle gelmektedir. Burada candan ümidi kesmek anlamıyla “*duygusal ve psikolojik deneyimler*” ifade edilirken; dua etmek ve meydana gelmek; geçmek (gönül, hayal, fikir vb.) anlamlarıyla “*zihinsel süreç*” ifade edilmektedir. keç- fiilinin soyut kullanımları, duygusal sonuçlar meydana getirmekle birlikte, temelde somuttan soyuta geçiş şeması üzerinden zihinsel metafor aracılığıyla kavramsallaştırılmıştır. Dolayısıyla fiil, zihinsel alan başlığı altında değerlendirilmiştir.

ür-

Maitrisimit'te **ür-** “üfleme” anlamıyla kullanılan fiil (Ş.Tekin 1980, 41), tarihî süreçte bu çekirdek anlamını korumuştur. Çağdaş Uygurcada ise “eski adetlerde dua okuyup su dökme, üfürük yaptırmak” anlamıyla somuttan soyuta metonimi yoluyla genişlemiştir. Burada PARÇA-BÜTÜN metonimisiyle “üfleme” kavramı üzerinden “dua etmek, üfürük yaptırmak” anlamına erişim sağlanmıştır. Eylem fiziki anlamda sadece hava üfleme değil, aynı zamanda dinî bir ritüelin parçası durumunda kullanılmaktadır.

Fiil, hedef alanı doğrultusunda ritüelize edilmiş bir durumu ifade ettiği için ilk olarak “*zihinsel süreçler*” kategorisinde değerlendirilirken; bu ritüelin uygulanmasıyla “*bedensel ve mekânsal deneyim*” kategorilerine girmektedir.

1.2. Bilişsel Faaliyet Temelli Metaforlar

adlan-

Maitrisimit **adlan-** “girmek, binmek” anlamında kullanılmaktadır (Ş. Tekin 1980, 10;17). Tarihi süreçte “ata binmek, atlanmak, dağ vb. bir yere çıkmak” gibi kullanımlar da göze çarpmaktadır. Çağatay döneminde “şöhret peyda etmek, adlandırılmak, nam kazanmak” gibi soyut kullanımlar karşımıza çıkmaktadır. Çağdaş Uygurca da ise kelimenin anlamı fiziksel olarak “ata binmek” anlamının yanı sıra “bir yere bir iş için hazırlanmak; bir işi yapmaya hazırlanmak” anlamıyla soyut bir alana doğru genişlemektedir. **Kaynak alan** (somut) “ata binmek”, **Hedef alan** (soyut) ise “bir işi yapmaya hazırlanmak”tır. Eylemin bu anlamı metafor yoluyla kazandığı görülmektedir. Çünkü “binmek” eyleminin bildirdiği hareket artık nesne üzerinden değil somuttan soyuta doğru geçen yeni bir anlam üzerinden oluşmaktadır. Eylem soyut kavram alanı üzerinde şemalanarak fiziksel anlam alanından uzaklaşmaktadır. Soyut tecrübeler daha somut tecrübeler ışığında bir tür anlam genişlemesi, zenginleşmesi yaşamakta ve bu anlam aynı zamanda kültürel bir uzlaşımın eseri olarak ortaya çıkmaktadır (Küçük 2016; 57). Bu doğrultuda fiil ATA BİNMEK HAZIRLANMAKTIR kavramsal metaforuyla açıklanmaktadır. Fiilin soyut kullanımı, hedef alanın işaret ettiği kavramsal metafor açısından “*bilişsel faaliyet*” kategorisinde değerlendirilmektedir.

çak-

Maitrisimit’te **çak-** “vurmak” anlamıyla kullanılmaktadır (Ş. Tekin 1980, 52). Tarihi dönemlerde somut çekirdek anlamını korumakla beraber Karahanlı döneminden itibaren soyutlaşmaya başlamıştır. Çağdaş Uygurcada ise çekirdek anlamının yanı sıra “kendi tesirine almak, tesir etmek; başkalarına kötülük etmek, iftira etmek; kamaştırmak” anlamlarıyla soyut bir kullanım mevcuttur. “kendi tesirine almak, tesir etmek” anlamında fiziksel bir çıktının etkisiyle mental bir durum arasında yakın bir ilişki söz konusudur. Bu durum ETKİ-SONUÇ metonimisiyle “vurmak” üzerinden “tesir etmek” kavramına zihinsel bir erişim sağlamaktadır.

Çağdaş Uygurcada bir diğer anlam “başkalarına kötülük etmek, iftira atmak” olarak geçmektedir. **Kaynak alan** (somut) “vurmak”, **Hedef alan** (soyut) “iftira atmak” geçişi metaforik bir anlatımla sağlanmıştır. Burada sözün darbesi kullanımıyla fiziksel alandan soyut bir alana geçiş söz konusudur. Bu doğrultuda fiil, VURMAK SÖZLE ZARAR VERMEKTİR kavramsal metaforuyla açıklanmaktadır. Benzer bir kullanım “kamaştırmak” anlamında da mevcuttur. **Kaynak alan** (somut) “vurmak”, **Hedef alan** (soyut) “kamaştırmak” şemasıyla fiziksel bir vurmak eyleminden ziyade, ışığın vurucu etkisi soyut bir şekilde gösterilmektedir. Bunun durum VURMAK KAMAŞTIRIR kavramsal metaforuyla açıklanmaktadır. **çak-** fiilinin hedef alanları doğrultusunda tesir etmek anlamıyla “*bilişsel faaliyet*” kategorisinde; iftira atmak anlamıyla “*sosyal alan ve toplumsal ilişkiler*” kategorisine; kamaştırmak anlamıyla “*bedensel ve mekânsal deneyim*” kategorisinde değerlendirilmektedir.

em-

Maitrisimit’te **em-** “emmek” anlamında karşımıza çıkan fiil (Ş. Tekin 1980, 12), tarihi süreçte de bu çekirdek anlam alanında kullanılmıştır. Çağdaş Uygurcada **em-** “kendine sindirmek” anlamlarını

emmek eyleminden yola çıkararak metonimi yoluyla kazanıldığı görülmektedir. Nitekim emmek fiilinin çağrıştırdığı içine almak, fayda sağlamak anlamlarından yola çıkararak somut durup soyutlaşmıştır. PARÇA-BÜTÜN metonimisiyle *em-* “emmek” üzerinden “kendine sindirmek” kavramına erişim sağlanmaktadır. Fiilin ağdaş Uygurcadaki bir diğer anlamı “kr almak, krlı olmak”tır. **Kaynak alan** (somut) “emmek”, **Hedef alan** (soyut) “kr almak, krlı olmak” geçişi metafor ile sağlanmaktadır. Sütü emen bir kişi kendine fayda sağlar, krda süt gibi düşünülebilir. Burada kazanç bir besin gibi değerlendirilmiştir. Bu durum EMMEK KR SAğLAMAKTIR kavramsal metaforuyla açıklanabilir. Fiilin çıkar elde etmek, kr sağlama anlamı doğrultusunda “*bilişsel faaliyetler*” kategorisinde işaretlenmektedir.

kaz-

Maitrisimit'te **kaz-** “kazmak” anlamıyla karşımıza çıkan fiil (ř.Tekin 1980, 96), eski Türkçe döneminde de bu çekirdek anlamıyla kullanılmaktadır. Çağdaş Uygurcada ise “araştırarak arayıp bulmak” anlamının soyutlama yoluyla kazanılmış metaforik bir anlam olduğu gözlemlenmiştir. Sözcüğün bu anlamında somut olarak kazmak eylemi değil, zihn bir kazı yapmak eyleminin olduğu görülmektedir. **Kaynak alan** (somut) “toprağı fiziksel gle kazmak”, **Hedef alan** (soyut) “bilgiye ulaşmak için zihinsel çaba harcamak, araştırmak” anlatımı metafor ile sağlanmıştır. Bu doğrultuda ARAşTIRMAK KAZMAKTIR kavramsal metaforu ortaya çıkmaktadır. Bu durumda fiil, hedef alanın işaret ettiği anlam ile “*bilişsel faaliyetler*” kategorisinde değerlendirilmelidir.

2.Duygusal ve Psikolojik Deneyim Alanı

om-

Maitrisimit'te **om-** “batmak” anlamıyla kullanılmaktadır (ř.Tekin 1980, 53). Tarihî süreçte “suya dalmak; banyo yapmak” olarak somut çekirdek anlamını korumaktadır. Sözcüğün ekirdek anlamı fiziksel bir durumu ifade etmektedir. Çağdaş Uygurcada ise bu fiziksel anlamın yanı sıra “hayale dalmak” anlamının kullanılması mecaz anlamının somutlaştırma yoluyla kazanıldığı söylenebilir. **Kaynak alan** (batmak), **Hedef alan** (hayale dalmak) şemasıyla metaforik bir anlam oluşmaktadır. Eylemin insanın hayale dalması şeklindeki mecaz anlamının *batmak* eyleminin somut özelliğinden yola çıkararak kazanılmış bir psikolojik kavramsal alan olduğu gözlemlenmektedir. Bu doğrultuda fiili, HAYALE DALMAK BATIşTIR kavramsal metaforuyla açıklayabiliriz. Fiilin soyut anlam genişlemesi, hedef alan esas alınarak “*duygusal ve psikolojik deneyimler*” kategorisinde değerlendirilmektedir.

ku-

Maitrisimit'te **ku-** “kacaklamak, sarılmak” çekirdek anlamıyla somut durumları ifade eden fiil (ř.Tekin 1980, 97), tarihî süreçte de benzer bir gelişim göstermiştir. Çağdaş Uygurcada “elde etmek, erişmek, kazanmak, sahip olmak” anlamlarıyla soyut bir durumları ifade eder hâle gelmiştir. **Kaynak alan** (somut) “kucaklamak, sarılmak”, **Hedef alan** (soyut) “elde etmek, erişmek, kazanmak, sahip olmak” anlatımıyla metaforik bir geçiş sağlanmıştır. Bir şeyi kucaklarsan, kucağına alırsan somut olarak bu senin elinde olur. Dolayısıyla fiziksel olarak bir şeyi kucaklamak ve tutmak soyut açıdan ona sahip olduğunun göstergesidir. Bu doğrultuda fiil, SAHP OLMAK KUCAKLAMAKTIR kavramsal metaforuyla açıklanabilir. Fiil hedef alanı açısından “*yaşama dair hareketler, fiziksel eylemler vb.*” kategorisinde değerlendirilmektedir.

kutğar-

Maitrisimit'te **kutğar-** “kurtarmak” anlamıyla karşımıza çıkmaktadır (Ş.Tekin 1980, 100). Tarihi süreçte bu fiil, fiziksel çekirdek anlamını korumakla beraber Çağatay döneminden itibaren “serbest bırakmak, tamamlamak, zorlamak” gibi soyut anlamlarda genişlemiştir. Çağdaş Uygurcada “gönülsüz, korkulu vb. hâlden çıkarmak” anlamında kullanılmaktadır. **Kaynak alan** (somut) “kurtarmak”, **Hedef alan** (soyut) “gönülsüz, korkulu vb. hâlden çıkarmak” şeklinde metaforik bir anlatım yoluyla bir geçiş somuttan soyuta bir geçiş sağlanmıştır. Burada fiziksel bir durumdan kurtulmadan ziyade, duygusal bir durumdan çıkarılma olayı aktarılmaktadır. Olumsuz psikolojik durum bir hapis gibi düşünülmektedir. Bu doğrultuda OLUMSUZ DUYGULAR HAPİSTİR kavramsal metaforu ortaya çıkmaktadır. Fiil hedef alanı açısından “*duygusal ve psikolojik deneyimler*” kategorisinde değerlendirilmektedir.

örte-

Maitrisimit'te **örte-** “yakmak, tutuşturmak” anlamında kullanılmaktadır (Ş.Tekin 1980, 41). Tarihi süreçte fiil somut çekirdek anlam alanında gelişmiştir. Çağdaş Uygurcada ise “yakmak; dert, elem ile eziyet etmek, çile çektirmek” anlamıyla karşımıza çıkar. Bir insanı üzme, ona zarar vermeyi anlatmak için yakmak fiilini kullanılmaktadır. **Kaynak alan** (somut) “yakmak, tutuşturmak”, **Hedef alan** (soyut) “eziyet etmek, çile çektirmek” geçişi metafor yoluyla sağlanmıştır. Burada ateşin yakması, acı verip insanı tüketmesi anlatılmaktadır. Dert, bir acı, acıda bir ateş gibi düşünülebilir dolayısıyla burada psikolojik bir acı vurgulanmaktadır. Bu durum EZİYET ETMEK YAKICIDIR kavramsal metaforuyla gösterilebilir. Fiil, hedef alanı bakımından “*duygusal ve psikolojik deneyimler*” kategorisinde değerlendirilmektedir.

tök-

Maitrisimit'te **tök-** “saçmak” anlamıyla karşımıza çıkmaktadır (Ş.Tekin 1980, 126). Tarihi süreçte bu çekirdek anlamını koruyan fiil Çağatay döneminden itibaren “haykırmak, boşaltmak” anlamlarıyla geçmektedir. Fiil Çağdaş Uygurcada “(gözyaşı, kan, ter vb.) akıtmak, saçmak” anlamıyla somut durumdan soyut duruma genişlemiştir. Kaynak alan (somut) “saçmak”, Hedef alan (soyut) “(gözyaşı, kan, ter vb.) akıtmak, saçmak” geçişi metafor yoluyla sağlanmıştır. Çünkü fiil, çekirdek anlamdaki fiziksel hareketi kaybederek soyut bir anlam alanına genişlemiştir. FİZİKSEL ÇIKTI-MENTAL EYLEM metonimisiyle “saçmak” üzerinden “gözyaşı akıtmak” kavramına erişim sağlanmıştır. Bu durum SAÇMAK GÖZYAŞI AKITMAKTIR kavramsal metaforuyla açıklanabilir. Çağdaş Uygurcada “gönüldekini söylemek, gönüldekini söyleyerek içini boşaltmak” anlamıyla fiilin çekirdek anlamından uzaklaştığı ve psikolojik bir anlam kazandığı gözlemlenmektedir. **Kaynak alan** (somut) “saçmak”, **Hedef alan** (soyut) gönüldekini söylemek, gönüldekini söyleyerek içini boşaltmak” geçişi metafor yoluyla kazanılmıştır. İnsanın yüreğinde ve zihninde biriken acılar, bir nesnenin içindeki madde olarak düşünülmektedir. Nesnenin içindeki maddenin saçılması ve nesnenin boşaltılması durumuyla, insanın içini dökerek rahatlaması arasında bir benzerlik bulunmaktadır. Beden, duyguların; zihin, düşüncelerin kapsayıcısıdır. Bu doğrultuda fiil, SAÇMAK İÇİNİ DÖKMEKTİR kavramsal metaforuyla açıklanabilir. Fiil, hedef alanı açısından “*duygusal ve psikolojik deneyimler*” kategorisinde değerlendirilmektedir.

3.Sosyal Alan ve Toplumsal İlişkiler**kıs-**

Maitrisimit'te **kıs-** “sıkmak” anlamıyla kullanılan bu fiil (Ş.Tekin 1980, 103), tarihi süreçte fiziksel bir

durumu ifade eden çekirdek anlamını korumakla birlikte Köktürkçeden itibaren “bastırmak, hükmü altına almak; ezmek” gibi soyut anlamları da ifade etmektedir. Çağdaş Uygurcada “mahrum etmek, eziyet etmek” gibi anlamlarla kullanılmaktadır. **Kaynak alan** (somut) “kısmak”, **Hedef alan** (soyut) “mahrum etmek, eziyet etmek” anlam geçişi metafor ile sağlanmaktadır. Çünkü sözcük fiziksel olarak yapılan bir eylemi değil, insana yapılan psikolojik “sıkıştırma, daraltma” durumlarını açıklamaktadır. Bu durumda SIKMAK EZİYET ETMEKTİR kavramsal metaforu ortaya çıkmaktadır. Fiil bir kişiye yönelik sıkı yönetim ile ona uygulanan baskıyı ifade ettiği için “sosyal alan ve toplumsal ilişkiler” ve bunun doğurduğu sonuçlar bağlamında “duygusal ve psikolojik deneyimler” kategorilerinde değerlendirilmektedir.

min-

Maitrisimit'te **min-** “binmek” anlamında kullanılan fiil (Ş.Tekin 1980, 70), tarihî süreçte bu fiziksel çekirdek anlamını korumakla beraber Harezmi döneminde “aşmak” anlamıyla soyutlaşmıştır. Çağdaş Uygurcada “erişmek, çıkmak (hukuk hakkında)” anlamıyla karşımıza çıkmaktadır. **Kaynak alan** (somut) “binmek”, **Hedef alan** (soyut) “erişmek, çıkmak (hukuk hakkında)” geçişi metafor yoluyla sağlanmıştır. Çünkü kişi bir şeyin üstüne bindiğinde yükselmektedir dolayısıyla üst makama erişmek, seviye atlamak yükselmek ile benzer kavram alanlarında değerlendirilmektedir. Soyut bir amaç fiziksel olarak yapılan bir eylemle kurgulanmıştır. Bu durum STATÜ YUKARIDADIR ve STATÜYE ERİŞMEK BİNMEKTİR kavramsal metaforuyla açıklanabilir. Fiil, hedef alanı doğrultusunda “sosyal alan ve toplumsal ilişkiler” kategorisine girmektedir.

sat-

Maitrisimit'te **sat-** “satmak” anlamıyla karşımıza çıkmaktadır (Ş.Tekin 1980, 109). Tarihî süreçte de bu fiziksel anlamını korumuştur. Çağdaş Uygurcada “kendi menfaatini düşünerek vatani başkalarına satmak, hainlik etmek” anlamıyla kullanılmaktadır. **Kaynak alan** (somut) “satmak”, **Hedef alan** (soyut) “hainlik etmek” geçişi metafor yoluyla sağlanmaktadır. Burada para karşılığında bir şey vermek değil, soyut anlamda kullanılan bir hareket mevcut. Kelime somut bir nesne üzerinden, soyut bir hareketi karşılayan yeni bir anlam kazanmıştır. Bu doğrultuda VATANI SATMAK HAINLIK ETMEKTİR kavramsal metaforu oluşmaktadır. Fiil, hedef alanı açısından güven ve bağlılık durumlarında düzeni bozma anlamının kastedilmesi nedeniyle “sosyal alan ve toplumsal ilişkiler” kategorisinde değerlendirilmektedir.

kes-

Maitrisimit'te **kes-** “kesmek” anlamıyla kullanılan fiil (Ş.Tekin 1980, 56), tarihî süreçte çekirdek anlamının yanı sıra Çağatay döneminden itibaren “karara bağlamak, farz kılmak; savaşmak; sözleşmek” gibi soyut durumları da ifade etmektedir. Çağdaş Uygurcada “sözü bölmek” anlamıyla karşımıza çıkan bu fiil, metaforik bir anlatımla kesici bir aletle bir şeyi ikiye ayırmadan ziyade sesin sona ermesini anlatan soyut bir duruma doğru genişlemiştir. **Kaynak alan** (somut) “kesmek”, **Hedef alan** (soyut) “sözü kesmek” geçişi metafor ile sağlanmaktadır. Bu doğrultuda KESMEK SÖZÜ BÖLMEKTİR kavramsal metafor alanı oluşmuştur. Benzer bir kullanım “cezaya hüküm vermek” anlamında da karşımıza çıkmaktadır. **Kaynak alan** (somut) “kesmek”, **Hedef alan** (soyut) “cezaya hüküm vermek” semasıyla CEZA VEREN HÜKÜM KESER kavramsal metaforu oluşmaktadır.

Çağdaş Uygurcada bir diğer kullanım “tesirini zayıflatmak, azaltmak”tır. **Kaynak alan** (somut)

“kesmek”, **Hedef alan** (soyut) “tesirini zayıflatmak, azaltmak” şemasıyla metaforik bir anlatım sağlanmıştır. Bir şeyi kestiğinde onun kapladığı alan ya da miktarı da azalır. Bu durum KESMEK AZALTMAKTIR kavramsal metaforuyla açıklanabilir. Burada sözü kesmek anlamıyla hem iletişim akışını hem de konuşmayı bölmek kastedildiği için “*sosyal alan ve toplumsal ilişkiler*” kategorisi göze çarpmaktadır. Ceza kesmek anlamıyla da bir kişiye uygulanan bir yaptırım söz konusu olduğu için ilk olarak “*sosyal alan ve toplumsal ilişkiler*”; bu kullanımlarda karar verme sürecinin devreye girmesi nedeniyle “*bilişsel faaliyetler*” kategorisi ikincil baskın alan olarak düşünülmektedir. Fiilin son hedef alanı olan tesirini zayıflatmak, azaltmak anlamıyla ise “*bedensel ve mekânsal deneyim*” kategorisinde işaretlenmektedir.

yay-

Maitrisimit'te **yay-** “yaymak” anlamında kullanılan fiil (Ş.Tekin 1980, 139), tarihî süreçte çekirdek anlamını korumakla beraber Karahanlı döneminden itibaren “meylettirmek; genişletmek, döşemek; bir haberi yaymak, bildirmek” gibi soyut anlamlarda genişlemiştir. Çağdaş Uygurcada ise “konuşmak; tenkit etmek, yargılamak” anlamlarıyla kullanılmaktadır. **Kaynak alan** (somut) “yaymak”, **Hedef alan** (soyut) “konuşmak; tenkit etmek, yargılamak” geçişi metafor yoluyla sağlanmaktadır. Burada nesne üzerinden gerçekleşen bir hareketin, insan üzerinden sözü aktarmak olarak şemalanması dikkat çekmektedir. Bu durumda KONUŞMAK SÖZÜ YAYMAKTIR kavramsal metaforu oluşmuştur. Hedef alanın ilk anlamıyla “*sosyal alan ve toplumsal ilişkiler*” kategorisinde değerlendirilirken; ikincil olarak tenkit etmek, yargılamak anlamıyla “*bilişsel faaliyetler*” kategorisinde değerlendirilmektedir.

4. Bedensel ve Mekânsal Deneyim Temelli Kavramsallaştırmalar

kaç-

Maitrisimit'te **kaç-** “kaçmak, geçip gitmek” anlamında kullanılan fiil (Ş.Tekin 1980, 92), tarihî süreçte aynı çekirdek anlam düzleminde gelişmiştir. Çağdaş Uygurcada fiziksel olarak bulunduğu bir yerden kaçma eyleminin yanı sıra “tehditten saklanmak, kurtulmak için yürüyüp oradan uzaklaşmak; kendini çekmek, gizlenerek göze çalınmadan yürümek, uzaklaşmak; uzaklaşmak, öteye gitmek; münasebeti kesmek, ayrılmak, kendini çekmek; mesuliyet vb. gibi şeyleri terk etmek, ondan kendini çekmek, bir şeyler yapıp karıştırıp kendini dışarıya almak; kaybolmak, yok olmak, gitmek; eksilmek, azalmak, alçalmak” anlamlarıyla soyut bir düzlemde genişlemektedir. Kaçmak, saklanmak ve kendini gizlemek için yapılan fiziksel bir eylemdir. Bu durumda metonimi yoluyla burada bir anlatım söz konusudur. Çünkü, metonimi, bir kavramın ilgili veya bağlantılı olduğu başka bir kavram vasıtasıyla anlatılmasıdır (Erdem 2004: 1). Burada EYLEM-SONUÇ metonimisiyle **kaç-** “kaçmak” üzerinden “saklanmak, gizlenmek” kavramına bir erişim sağlanmaktadır.

Fiilin bir diğer anlamı **Kaynak alan** (somut) “kaçmak”, **Hedef alan** (soyut) “sorumluluğu terk etmek; münasebeti kesmek” geçişi metaforik bir anlatımla oluşmaktadır. Fiil, fiziksel bir uzaklaşmadan ziyade, psikolojik ve soyut bir düzlemde genişlemektedir. Bu durum KAÇMAK SORUMLULUKTAN UZAKLAŞMAKTIR kavramsal metafor alanıyla açıklanabilir. Fiil hedef alanı doğrultusunda saklanmak, gizlenmek anlamıyla “*bedensel ve mekânsal deneyim*”; sorumluluğu terk etmek; münasebeti kesmek anlamıyla “*sosyal ilişkiler*” kategorisinde değerlendirilmektedir. **kaç-** fiili, baskın olarak bedensel ve mekânsal deneyime dayalı bir anlam genişlemesi sergilemekle beraber, bazı kullanımlarında sosyal ilişkiler alanına da yönelmektedir.

kop-

Maitrisimit'te **kop-** “yükselmek” anlamıyla karşımıza çıkmaktadır (Ş.Tekin 1980, 99). Karahanlı döneminden itibaren fiil, “meydana gelmek, zuhur etmek, var olmak” gibi soyut anlamlar kazanmıştır. Çağdaş Uygurcada ise “ortaya çıkmak, yüz vermek, meydana gelmek; bir işe girişmek, hareketlenmek; sağlığı iyileşmek, düzelmek” gibi anlamlarla kullanılmaktadır. **Kaynak alan** (somut) “yükselmek”, **Hedef alan** (soyut) “sağlığı iyileşmek, düzelmek” şemasıyla metaforik bir geçiş sağlanmıştır. Nitekim *kop-* fiilinin işaret ettiği yükselmek kavramı üzerinden, kişinin ayaklanması, fiziksel olarak yükselmesi ve bu doğrultuda sağlığının düzelmesiyle ilişkilendirilmiştir. Bu doğrultuda YÜKSELMEK İYİLEŞMEKTİR kavramsal metaforu ortaya çıkmaktadır. Benzer bir anlatım “ortaya çıkmak, meydana gelmek” anlamlarında da karşımıza çıkmaktadır. **Kaynak alan** (somut) “yükselmek”, **Hedef alan** (soyut) “ortaya çıkmak, meydana gelmek” anlatımı metaforik bir geçiş ile sağlanmıştır. Fiziksel olarak yükselen bir şey, meydana gelir ve bunun sonucunda görünür olur. Bu doğrultuda YÜKSELMEK ORTAYA ÇIKARTIR kavramsal metaforu oluşmaktadır. Hedef alanları bakımından değerlendirildiğinde kişinin sağlığının iyileşmesi ve görünür hâle gelmesi soyut anlamlarıyla “*bedensel ve mekânsal deneyim*” kategorisine girmektedir.

tik-

Maitrisimit'te **tik-** “dikmek, sokmak” anlamıyla kullanılan fiil (Ş.Tekin 1980, 131), tarihî süreçte çekirdek anlamını korumakla birlikte Harezmi döneminden itibaren “yöneltmek; tayin etmek; kararsız kalmak, aylak dolaşmak” gibi soyut anlamlarda genişlemiştir. Çağdaş Uygurcada ise “kumar veya kumar gibi oyunlarda kendi payını, para veya başka nesnelere ortaya koymak” anlamıyla kullanılmıştır. **Kaynak alan** (somut) “dikmek, sokmak”, **Hedef alan** (soyut) “kumar veya kumar gibi oyunlarda kendi payını, para veya başka nesnelere ortaya koymak” geçişi metafor ile sağlanmaktadır. *tik-* kelimesinin çekirdek anlamında bir yere batırmak, sokmak anlamları kullanılırken, kumarda para veya nesnelere de ortaya konulmaktadır. Burada da paranın oyun alanına sokulması durumu söz konusudur. Dolayısıyla EYLEM-SONUÇ metonimisiyle fiziksel “sokmak” eylemi üzerinden “bir şeye katmak/dahil etmek” kavramına erişim sağlanmıştır. Bu doğrultuda SOKMAK OYUNA PARA KOYMAKTIR kavramsal metaforuyla açıklanmaktadır. Fiilin Çağdaş Uygurcadaki bir diğer anlamı ise “bir kişi veya nesneyi bağışlamak, feda etmek”tir. **Kaynak alan** (somut) “sokmak, dikmek”, **Hedef alan** (soyut) “feda etmek” geçişi metafor yoluyla kazanılmıştır. Burada *tik-* artık fiziksel olarak sokmak anlamıyla değil, bir şeyi bir amaca sunmak, ortaya koymak anlamıyla karşımıza çıkmaktadır. Bu durum SOKMAK FEDA ETMEKTİR kavramsal metaforuyla açıklanmaktadır. Fiilin kumarda para ortaya koymak ve feda etmek anlamlarının her ikisi de bir amaç uğruna yapılan bir eylemin neticesinde “*bedensel ve mekânsal deneyim*” kategorisinde değerlendirilmektedir.

üz-

Maitrisimit'te **üz-** “yüzmek” anlamında kullanılan fiil (Ş.Tekin 1980, 43), tarihî süreçte de çekirdek anlam alanında kullanılmıştır. Çağdaş Uygurcada ise “leylek gibi yüzmek (bulut vb. hakkında) anlamıyla karşımıza çıkmaktadır. **Kaynak alan** (somut) “yüzmek”, **Hedef alan** (soyut) “leylek gibi yüzmek (bulut vb. hakkında)” geçişi metafor yoluyla sağlanmıştır. Gökyüzü, su yüzeyi gibi düşünülmüş, bulutların oradaki hareketi ise yüzmek eylemi olarak gösterilmiştir. Bu durum GÖK BİR SUDUR ve BULUTLAR YÜZER kavramsal metaforuyla açıklanabilir. Fiil, hedef alanı doğrultusunda “*bedensel ve mekânsal deneyim*” kategorisinde değerlendirilmektedir.

mañala-

Maitrisimit'te **mañala-** "adım atmak, gitmek" anlamıyla kullanılan fiil (Ş.Tekin 1980, 67), tarihî süreçte de benzer somut anlam alanında kullanılmaktadır. Çağdaş Uygurcada "satranç, dama gibi şeylerde kendi sırasında hareket etmek" anlamıyla bir soyutlaşma mevcuttur. **Kaynak alan** (somut) "adım atmak", **Hedef alan** (soyut) "satranç, dama gibi şeylerde kendi sırasında hareket etmek" anlamıyla metaforik bir geçiş sağlanmıştır. Gerçek bir yürüme eyleminden ziyade, oyunda yapılan hamle ile taş yön verme kastedilmektedir. Bu durum YÖN VERMEK İÇİN ADIM ATILIR kavramsal metaforuyla açıklanabilir. Çağdaş Uygurcada bir başka kullanım "bir işi çözmek, yerine getirmek"tir. **Kaynak alan** (somut) "adım atmak, gitmek", **Hedef alan** (soyut) "bir işi çözmek, yerine getirmek" anlatımı metaforik bir geçişle sağlanmıştır. Amaçlar varılacak yerler olarak kavramlaşırken, amaçsızlık da yönsüzlük olarak kavramlaşır (Lakoff & Johnson, 1999, s. 190). Amacı olan kişi gideceği yere doğru hareket eder. Bu durum BİR İŞİ ÇÖZMEK İÇİN ADIM ATILIR kavramsal metaforuyla temellendirilebilir. Fiil ilk hedef alanında oyunda hamle yapmak anlamıyla "bedensel ve mekânsal deneyim" kategorisinde değerlendirilirken; bir işi çözmek, yerine getirmek anlamıyla da "bilişsel faaliyetler" kategorisinde değerlendirilmektedir.

uç-

Maitrisimit'te **uç-** "uçmak" anlamıyla kullanılan fiil (Ş.Tekin 1980, 28), tarihî süreçte de çekirdek anlamını korumakla birlikte Köktürkçe döneminden itibaren "(bu dünyadan) göçüp gitmek, ölmek" soyut anlamını kazanmıştır. Çağdaş Uygurcada fiil, "aşırı hızlı yürümek, koşmak" anlamıyla karşımıza çıkmaktadır. **Kaynak alan** (somut) "uçmak", **Hedef alan** (soyut) "aşırı hızlı yürümek, koşmak" geçişi metafor yoluyla sağlanmaktadır. Burada fiziksel olarak uçmak eyleminden ziyade, hızlı bir durumun anlatımı söz konusudur. Bu doğrultuda HIZLI YÜRÜYEN UÇAR kavramsal metaforu ortaya çıkmaktadır. Çağdaş Uygurcada bir diğer anlam "istemeyerek verilip, uygulanarak mağrurlanmak; değişmek, bozulmak, yok olmak (ruhî ve keyfî durum hakkında)"tır. **Kaynak alan** (somut) "uçmak", **Hedef alan** (soyut) "mağrurlanmak, bozulmak, yok olmak (ruhî ve keyfî durum hakkında)" geçişi metafor yoluyla sağlanmıştır. Burada uçmak, artık havada olmak anlamıyla değil; bir duygunun ortadan kaybolması anlamıyla karşımıza çıkmaktadır. Bu doğrultuda DUYGULAR UÇUP GİDER kavramsal metaforuyla açıklanabilir. Fiilin, hızlı yürümek, koşmak hedef alanıyla "bedensel ve mekânsal deneyim" kategorisinde değerlendirilirken; mağrurlanmak, bozulmak, yok olmak (ruhî ve keyfî durumlar hakkında) anlamıyla da "duygusal ve psikolojik deneyimler" kategorisine girmektedir.

Sonuç

Bir dilin söz varlığındaki somuttan soyuta geçiş süreçlerini takip etmenin en nitelikli yolu, fiil sistemindeki değişimleri analiz etmektir. Hareket fiilleri, fiziksel dünyadaki yer değiştirme eylemini zihinsel ve sosyal alanlara taşıma kapasiteleri sayesinde bu anlam genişlemesini en somut haliyle görünür kılan veri alanlarıdır. Bu çalışmada, Eski Uygur Türkçesi dönemine ait *Maitrisimit* metni merkezinde yürütülen incelemede, anlam genişlemesine uğrayan 24 hareket fiili tespit edilmiştir. Söz konusu fiillerin Çağdaş Uygur Türkçesindeki görünümleri, bilişsel dilbilim yöntemleri ve kavramsal sınıflandırmalar aracılığıyla ortaya konulmuştur.

İncelenen fiillerin metafor ve metonimi yoluyla; zihinsel süreçler, bilişsel faaliyetler, sosyal ilişkiler, duygusal ve psikolojik deneyimler gibi geniş bir kavramsal yelpazeye yayıldığı görülmektedir. Bir fiilin kaynak anlamının birden fazla hedef alan üretebilmesi, anlam genişlemesinin tek katmanlı bir süreç

olmadığını, dilin doğal işleyişi içinde çok yönlü bir gelişim izlediğini kanıtlamaktadır. Metinde tespit edilen metonimik ilişkiler; *etki-sonuç, parça-bütün, eylem-sonuç ve fiziksel çıktı-mental eylem* rntleri üzerine kurulmuştur.

Çalışmada tespit edilen kavramsal metaforlar, dilin soyutlama gücünü yansıtan sistematik yapılarıdır. Bu bağlamda; **sosyal, psikolojik ve duygusal durumlar:** *statü yukarıdadır; statüye erişmek binmektir; olumsuz duygular hapistir; sahip olmak kucaklamaktır; eziyet etmek yakıcıdır; vurmak sözle zarar vermektir; kaçmak sorumluluktan uzaklaşmaktır; kesmek sözü bölmektir; ceza veren hüküm keser; sıkmak eziyet etmektir; vatani satmak hainlik etmektir; ölüm bir geçiştir; vatani satmak hainlik etmektir; hayale dalmak batıştır. Zihinsel ve bilişsel eylemler: *araştırmak kazmaktır; düşünceler ve duygular hareket eder; bir işi zlemek için adım atılır; ata binmek hazırlanmaktadır; emmek kr sağlamaktadır; dua etmek iyiliğe geçiştir. Yaşamsal dönüşümler:* *vurmak kamaştırır; kesmek azaltmaktır; yükselmek ortaya çıkartır; sahip olmak kucaklamaktır; yön vermek için adım atılır; sokmak feda etmektir; sokmak oyuna para koymaktır; hızlı yürüyen uçar; gök bir sudur ve bulutlar yüzer; konuşmak sözü yaymaktır* gibi metaforik kurguların, bin yılı aşkın bir süre boyunca somut anlam çekirdeklerini korurken zengin bir soyut anlam ağı ördüğü tespit edilmiştir. Özellikle 'yükselmek', 'kesmek' ve 'kaçmak' gibi eylemlerin sadece fiziksel bir hareketi değil; statü, kesin karar ve sorumluluk gibi karmaşık sosyal olguları kavramsallaştırmada temel taşlar olduğu görülmüştür.*

Elde edilen veriler, Türkçenin soyutlama kabiliyetinin hareket fiilleri üzerinden ne denli sistematik bir gelişim izlediğini ve Eski Uygurca ile Modern Uygurca arasındaki anlamsal köprülerin sağlamlığını ortaya koymaktadır. Sonuç olarak bu çalışma, hareket fiillerindeki anlam değişimlerini yalnızca szluksel bir farklılaşma olarak değil; bilişsel ve kültürel şemalar aracılığıyla şekillenen çok katmanlı bir süreç olarak ele almıştır.

Kaynakça

- Aksan, D. (1978). *Anlambilimi ve Türk Anlambilimi*. Ankara.
- Aliyeva Esen, M. (2005). *Lobnor Ağzı Üzerinde Bir Araştırma*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ege Üniversitesi, İzmir.
- Erdem, M. (2004). Mağrupi'nin Şiirlerinde Metonomi. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*. Kasım, C.1, S.1, s.55-63.
- Küçük, O. (2016). *Çağdaş Metafor Teorisi: George Lakoff ve Mark Johnson* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Lakoff, G. (1987). *Women, fire, and dangerous things: What categories reveal about the mind*. The University of Chicago Press.
- Lakoff, G. ve Johnson, M. (1999). *Philosophy in the flesh*. Basic Books, New York.
- Lakoff, G. ve Johnson, M. (2015). *Metaforlar, Hayat, Anlam ve Dil* (Çev. Gökhan Yavuz Demir), İstanbul: İthaki Yayınları.
- Tekin, Ş. (1980). *Maitrisimit nom bitig. Die uigurische Übersetzung eines Werkes der buddhistischen Vaibhāṣika-Schule. 1. Teil: Transliteration, Übersetzung, Anmerkungen*. Berlin.
- Tekin, Ş. (1980). *Maitrisimit nom bitig. Die uigurische Übersetzung eines Werkes der buddhistischen Vaibhāṣika-Schule. 2. Teil: Analytischer und rückläufiger Index*. Berlin.
- Yakup, Abliz ve diğerleri. (1990-1998). *Uygur Tilinin İzahlık Lügiti I-VI*. Pekin: Milletler Neşriyatı.
- Yunusoğlu, M. K. (2020). *Budist Türk Çevresi Eserlerinde Metaforlar*. Ankara: TDK Yayınları.
- Wilkens, J. (2021). *Handwörterbuch des Altuigurischen, (Altuigurisch – Deutsch – Türkisch) / Eski Uygurcannın El Sözlüğü*. Akademie der Wissenschaften zu Göttingen (Hrsg.).